

КРИТЕРІЇ ТА РІВНІ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО ҐЕНДЕРНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ВИХОВАНЦІВ ЗАКЛАДІВ ІНТЕРНАТНОГО ТИПУ

CRITERIA AND LEVELS OF PREPAREDNESS OF FUTURE SOCIAL EDUCATORS FOR GENDER SOCIALIZATION OF STUDENTS OF BOARDING SCHOOLS

Стаття присвячена одній із актуальних проблем фахової підготовки майбутніх соціальних педагогів – проблемі їхньої готовності до ґендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу, у яких цей процес ускладнено відсутністю сім'ї, негативним досвідом життя в батьківській сім'ї та чинниками різного походження й порядку. Метою статті є визначення критеріїв і показників готовності майбутніх соціальних педагогів до ґендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу, характеристика рівнів означеного явища. У статті розкрито сутність понять «готовність», «готовність до діяльності», наголошено, що така готовність є не лише результатом, а й метою професійної підготовки, початковою й основною умовою ефективної реалізації потенційних професійних можливостей кожної особистості. Також на основі загального огляду наукових доробок учених визначено сутність поняття «готовність до ґендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу» як результат його підготовки в закладі вищої освіти, що сприяє забезпеченню ефективної ґендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу з урахуванням соціально-психологічних особливостей дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Висвітлено критерії (когнітивно-пізнавальний, мотиваційно-особистісний і діяльнісно-операційний) із відповідними показниками, виявлено й обґрунтовано рівні готовності до ґендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу (високий, задовільний, низький), подано їх характеристику. Визначені критерії та показники готовності майбутніх соціальних педагогів до ґендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу забезпечать можливість проведення моніторингових досліджень з метою визначення реального стану та рівня відповідної готовності студентів, що і є перспективою подальших пошуків у цьому напрямі.

Ключові слова: готовність, підготовка, соціальний педагог, критерії, показники, рівні, вихованці, заклади інтернатного типу.

The article is dedicated to one of the urgent problems of professional training of future social educators – the problem of their readiness for gender socialization of students of boarding schools, in which this process is complicated by the absence of family, negative experiences of life in the family and factors of different origin and order. The purpose of the article is to define criteria and indicators of future social educators' readiness for gender socialization of students of boarding schools characterize the levels of the identified phenomenon. The article discloses the essence of the concepts of "readiness", "readiness for activity", it is emphasized that such readiness is not only the result, but also the purpose of vocational training, initial and basic condition for effective realization of potential professional opportunities of each person. Also, on the basis of the general review of scientific achievements of scientists, the essence of the concept of "readiness for gender socialization of students of boarding schools" is determined as a result of its preparation in a higher education institution, which helps to ensure effective gender socialization of pupils of boarding schools and taking into account socio-psychological issues children deprived of parental care. The criteria are outlined (cognitive-cognitive, motivational-personal and activity-operative) with appropriate indicators, the levels of readiness for gender socialization of students of boarding schools (high, satisfactory, low) are identified and substantiated, and their characteristics are presented. The defined criteria and indicators of the future social educators' readiness for gender socialization of boarding school pupils will enable monitoring studies to determine the real status and level of appropriate readiness of students, which is the prospect of further exploration in this direction.

Key words: readiness, preparation, social pedagogue, criteria, indicators, levels, pupils, boarding schools.

УДК 37.013

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-15-1-25>

Білик Р.М.,

аспірант кафедри дошкільної освіти
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Сучасна соціальна та суспільно-економічна ситуація в Україні позначилася на демократизації зразків статевої поведінки, модифікації ролі та статусу чоловіка й жінки, що призвело до змін у традиційній системі міжстатевих взаємин і зумовлює необхідність переосмислення традиційних ґендерних схем, ролей і їх сприйняття. Руйнація звичних стереотипів мускулітності та фімінності, з одного

боку, розширює межі для самореалізації особистості в різних сферах суспільного життя завдяки набуттю егалітарної свідомості й відповідних способів життєдіяльності, а з іншого – породжує нові соціальні та психологічні проблеми, серед яких – розповсюдження соціально-психологічної дезадаптації подружжя й виникнення дисгармонії в сімейних стосунках; неготовність молоді до створення власної сім'ї в соціально-психологічному,

матеріально-побутовому, сексуальному аспектах тощо. Особливо гостро проблему ґендерної соціалізації відчувають вихованці закладів інтернатного типу, оскільки в них цей процес ускладнено відсутністю сім'ї та чинниками різного походження й порядку. Аналіз практики діяльності цих закладів засвідчив, що ґендерна соціалізація їх вихованців залишається стихійним і некерованим процесом через недостатню теоретичне та практичне розроблення проблеми. Зважаючи на це, актуальності набуває системна підготовка соціальних педагогів – носіїв ґендерної культури суспільства, здатних забезпечити формування ґендерних уявлень, цінностей і поведінки вихованців закладів інтернатного типу та оптимізувати процес їхньої ґендерної соціалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема підвищення якості професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів у закладах вищої освіти зумовлює необхідність її адаптування до нових соціальних умов і постійного її вдосконалення. Актуальні проблем підготовки майбутніх соціальних педагогів у закладах вищої освіти висвітлено в наукових доробках О. Безпальєо, І. Богданової, Р. Вайноли, І. Зверєваої, А. Капської, Л. Міщик, В. Поліщук, А. Рижанової, С. Харченка, М. Чернухи та ін.; питання соціально-педагогічної роботи, захисту й підтримки дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, які виховуються в інтернатах різного типу, – у працях Т. Алексєєнко, С. Бадори, Л. Канішевської, Г. Лактіонової, Н. Павлик, Ж. Петрочко, А. Полянничко, С. Курінної, О. Романовської, С. Харченко та ін.

Мета статті – на основі визначення критеріїв і показників готовності майбутніх соціальних педагогів до ґендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу схарактеризувати рівні означеного явища.

Виклад основного матеріалу. Професійна готовність – не лише результат, а й мета професійної підготовки, яка є початковою й основною умовою ефективної реалізації потенційних професійних можливостей кожної особистості. Готовність варто розглядати як якість і стан, динамічний процес, що постійно детермінується діалектичним характером. Аналіз літератури з проблеми готовності до діяльності засвідчив, що перші фундаментальні дослідження із цього питання зроблено колективом грузинських учених-психологів під керівництвом Д. Узнадзе. Автори визначили поняття «готовність суб'єкта до дії», а також умови його виникнення. У результаті досліджень зроблено висновок про виникнення специфічного стану в суб'єкта (у разі наявності будь-якої потреби й ситуації її задоволення), який можна характеризувати як готовність, установку його до здійснення певної діяльності, спрямованої на задоволення його актуальної потреби.

В українському педагогічному енциклопедичному словнику С. Гончаренка подане таке формулювання поняття «професійна готовність студента» – це інтегративна особистісна якість та істотна передумова ефективності діяльності після закінчення вишу [1, с. 20].

Результати аналізу літератури дають змогу стверджувати, що вчені по-різному визначають і структуру професійної готовності фахівця: одні з них компонентами готовності називають ставлення особистості до діяльності (Н. Горбач, Н. Кичук, А. Линенко); інші виокремлюють такі складники, як мотиваційний, змістовий, процесуальний, організаторський (Н. Кузьміна, Л. Спирін, В. Сластьонін, О. Щербаков та ін.); мотиваційний, когнітивний, емоційно-вольовий компоненти (В. Моляко, Ю. Машбиць, О. Тихомиров). А. Линенко конкретизувала компоненти професійної готовності за такими ознаками: емоційно-зацікавлені позитивні ставлення до суб'єкта (учня), об'єкта (педагогічного процесу) та способу діяльності; знання про структуру особистості, її вікові зміни, цілі й способи педагогічного впливу в процесі її формування та розвитку; педагогічні вміння щодо організації та здійснення навчального й виховного впливу на особистість, яка формується; прагнення спілкуватися з дітьми, передавати їм свої знання відповідно до змісту і способів досягнення соціально значущих цілей [5].

Прийнято вважати, що компонентами готовності особистості до діяльності є ставлення до неї або настанови (для ситуаційної готовності), мотиви, знання про предмет і способи діяльності, навички й уміння їх практичного використання. Тому найчастіше виділяють такі компоненти готовності, як мотиваційний, змістовий та операційний [4].

Аналіз досліджень з проблеми готовності до майбутньої професійної діяльності дає можливість говорити про те, що готовність до того чи іншого виду діяльності є особистісною якістю, інтегральним вираженням усіх підструктур особистості. Готовність має структурну будову й багаторівневий характер. Зокрема, М. Дьяченко, Л. Кандибович зазначають, що готовність включає в себе в стійкій єдності мотиваційний (позитивне ставлення до професії, інтерес до неї та інші досить стійкі професійні мотиви); орієнтаційний (знання й уявлення про особливості та умови професійної діяльності, її вимоги до особистості); операційний (володіння способами і прийомами професійної діяльності, необхідними знаннями, навичками, вміннями тощо); вольовий (самоконтроль, уміння керувати діями, з яких складається виконання трудових обов'язків); оцінювальний (самооцінка своєї професійної підготовленості й відповідність процесу вирішення професійних задач оптимальним трудовим зразкам) компоненти [2, с. 20].

Отже, беручи до уваги головні характеристики поняття «готовність до діяльності» вченими різних наук, для дослідження ми визначимо оптимальний варіант цього поняття, яким і будемо оперувати, розглядаючи проблему готовності майбутніх соціальних педагогів до ґендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу.

На наш погляд, готовність – це внутрішня здатність особистості, певна цілісність, яка існує як ознака професійної кваліфікації, а також є результатом цілеспрямованої підготовки. Готовність як складне психологічне утворення, окрім необхідних знань, умінь і навичок, включає в себе не тільки адекватні вимоги до професійної діяльності, якості особистості і здатності, а й пізнавальні, мотиваційні та вольові компоненти, а отже, когнітивний, операційний та аксіологічний складники. Зміст готовності неодмінно залежить від виду діяльності, тому звернемо нашу увагу лише на готовність майбутніх соціальних педагогів ґендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу. Формування готовності майбутніх соціальних педагогів до ґендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу визначається нами як процес і результат: усвідомлення суспільного й особистісного значення соціально-педагогічної діяльності з дітьми-вихованцями закладів інтернатного типу, становлення суб'єктності майбутнього соціального педагога на основі формування в нього потреби в професійному та особистісному саморозвитку; теоретико-методичної підготовки – засвоєння системи методологічних, науково-теоретичних, практичних знань, необхідних для ефективної роботи з дітьми-вихованцями закладів інтернатного типу, розвиток творчого мислення й формування продуктивних способів діяльності з вихованцями та працівниками; формування професійних умінь, оволодіння технологіями соціально-педагогічної діяльності, важливими для професійної роботи в закладах інтернатного типу.

Отже, спираючись на вищезазначені думки, можемо розкрити поняття «*готовність майбутнього соціального педагога до ґендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу*» як результат його підготовки в закладі вищої освіти, що сприяє забезпеченню ефективної ґендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу з урахуванням соціально-психологічних особливостей дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. У структурі готовності виокремимо три складові компоненти, які й будуть покладені за основу всієї готовності майбутніх соціальних педагогів до ґендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу: когнітивний, мотиваційний і практичний. Кожному з визначених компонентів готовності майбутніх соціальних педагогів до ґендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу відповідають критерії

та показники, які дають змогу з'ясувати стан досліджуваної готовності за виокремленим критерієм.

Згідно з визначеними компонентами, розроблено **критерії** та відповідні їм показники готовності соціального педагога до ґендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу.

Когнітивно-пізнавальний критерій готовності майбутніх соціальних педагогів відображає рівень засвоєння майбутнім фахівцем професійних знань про ґендер і ґендерну соціалізацію особистості, а також організаційно-правові основи функціонування закладів інтернатного типу в Україні, соціально-психологічні особливості дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, та особливості розвитку їхньої ґендерної ідентичності. Він включає такі показники: обізнаність зі змістом і сутністю понять «ґендер», «соціалізація», «ґендерна соціалізація», «ґендерна ідентичність», «ґендерна культура суспільства», факторами та ризиками, які на неї впливають; обізнаність із соціально-психологічними особливостями дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, та особливостями розвитку їхньої ґендерної ідентичності; знання механізмів ґендерної соціалізації особистості та їх специфіки щодо виховання дітей у сім'ї й закладі інтернатного типу.

Мотиваційно-особистісний критерій розкриває сутність та особливості мотиваційного компонента готовності майбутніх соціальних педагогів і характеризує рівень професійно-педагогічної мотивації майбутніх соціальних педагогів, спрямованої на соціально-виховну роботу з вихованцями, що компенсує дефекти розвитку та відхилення в соціалізації, викликані відсутністю сімейного оточення; налаштованість майбутніх соціальних педагогів на професійне вдосконалення з питань ґендерної соціалізації вихованців і надання їм відповідної психолого-педагогічної підтримки. Він включає такі показники: інтерес до професійної соціально-педагогічної діяльності й роботи закладів інтернатного типу, бажання працювати соціальним педагогом інтернатного закладу; спрямованість на взаємодію зі співробітниками та вихованцями закладів інтернатного типу, на їхню підтримку в процесі ґендерної соціалізації, враховуючи статево належність кожного вихованця; усвідомленням сенсу й мети ґендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу.

Діяльнісно-операційний критерій забезпечує здатність студентів до адекватного вибору поведінки в ситуаціях надання психолого-педагогічної підтримки вихованцям закладів інтернатного типу в їхній ґендерній соціалізації; володіння технологією соціально-педагогічного супроводу ґендерної соціалізації вихованців, формування їхньої статево-рольової поведінки, ґендерної та особистісної самоідентифікації, а також здатність передбачити ефективність діяльності соціального педагога

з таким контингентом дітей. Його показниками обрано вміння аналізувати й самостійно оцінювати інформацію, де висвітлюються неоднозначні, суперечливі ґендерні проблеми, аналізувати стан ґендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу; володіння технологіями підтримки ґендерної соціалізації, ефективна їх реалізація в соціально-педагогічній роботі з вихованцями закладів інтернатного типу; уміння реалізувати ґендерну стратегію в освітньому середовищі закладів інтернатного типу та використовувати ґендерні знання й уміння як основу ґендерної взаємодії з вихованцями та працівниками цих закладів.

На підставі визначених критеріїв і показників схарактеризовано рівні готовності майбутніх соціальних педагогів до ґендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу: високий, задовільний, низький.

Високий рівень готовності майбутніх соціальних педагогів до ґендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу характеризується наявністю глибоких і системних знань студентів щодо змісту й сутності понять ґендерної проблематики, факторів і ризиків, які на неї впливають, механізмів ґендерної соціалізації особистості, а також соціально-психологічними особливостями вихованців закладів інтернатного типу та особливостями розвитку їхньої ґендерної ідентичності; наявністю стійкого інтересу до професійної соціально-педагогічної діяльності, позитивною спрямованістю на взаємодію зі співробітниками та вихованцями закладів інтернатного типу, чітким усвідомленням сенсу й мети ґендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу; наявністю сформованих умінь аналізувати й самостійно оцінювати інформацію, де висвітлюються неоднозначні, суперечливі ґендерні проблеми, аналізувати стан ґендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу; володінням технологіями підтримки ґендерної соціалізації, ефективною їх реалізацією в соціально-педагогічній роботі з вихованцями закладів інтернатного типу; уміннями реалізувати ґендерну стратегію в освітньому середовищі закладів інтернатного типу та використовувати ґендерні знання й уміння як основу ґендерної взаємодії з вихованцями та працівниками цих закладів.

Задовільний рівень готовності майбутніх соціальних педагогів до ґендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу характеризується окремими та несистематизованими знаннями студентів щодо змісту й сутності понять ґендерної проблематики, факторів і ризиків, які на неї впливають, механізмів ґендерної соціалізації особистості, а також соціально-психологічними особливостями вихованців закладів інтернатного типу та особливостями розвитку їхньої ґендерної ідентичності; слабким інтересом до професійної

соціально-педагогічної діяльності, недостатньою спрямованістю на взаємодію зі співробітниками та вихованцями закладів інтернатного типу, частковим усвідомленням сенсу й мети ґендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу; частковими вміннями аналізувати й самостійно оцінювати інформацію, де висвітлюються неоднозначні, суперечливі ґендерні проблеми й стан ґендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу; частковим володінням технологіями підтримки ґендерної соціалізації та їх реалізацією в соціально-педагогічній роботі з вихованцями закладів інтернатного типу; умінням реалізувати ґендерну стратегію в освітньому середовищі закладів інтернатного типу та використовувати ґендерні знання й уміння як основу ґендерної взаємодії з вихованцями та працівниками цих закладів знаходяться на стадії формування.

Низький рівень готовності майбутніх соціальних педагогів до ґендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу характеризується необізнаністю студентів зі змістом і сутністю понять ґендерної проблематики, факторів і ризиків, які на неї впливають, механізмів ґендерної соціалізації особистості, а також соціально-психологічних особливостей вихованців закладів інтернатного типу й особливостей розвитку їхньої ґендерної ідентичності; несформованим інтересом до професійної соціально-педагогічної діяльності, відсутньою спрямованістю на взаємодію зі співробітниками та вихованцями закладів інтернатного типу, неусвідомленням сенсу й мети ґендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу; відсутністю вмінь аналізувати й самостійно оцінювати інформацію, де висвітлюються неоднозначні, суперечливі ґендерні проблеми, аналізувати стан ґендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу; неволодінням технологіями підтримки ґендерної соціалізації та їх реалізацією в соціально-педагогічній роботі з вихованцями закладів інтернатного типу; окремими вміннями реалізувати ґендерну стратегію в освітньому середовищі закладів інтернатного типу.

Висновки. Отже, визначені критерії та показники готовності майбутніх соціальних педагогів до ґендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу забезпечать можливість проведення моніторингових досліджень з метою визначення реального стану й рівня відповідної готовності студентів, що і є перспективою подальших пошуків у цьому напрямку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гончаренко С.У. Український педагогічний енциклопедичний словник. 2-е видання, доповнене. Рівне : Волинські обереги, 2011. 552 с.
2. Дьяченко М.И., Кандыбович Л.А. Психологические проблемы готовности к деятельности. Минск : Изд-во БГУ, 1976. 176 с.

3. Отич О.М. Підготовка вчителя початкових класів до виховної роботи в школі (на матеріалі пісенного фольклору) : дисс. ... канд. пед. наук. Київ, 1997. 194 с.

4. Полетай О.М. Критерії готовності майбутніх учителів трудового навчання до роботи з технічно обдарованими учнями. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підго-*

товці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: збірник наукових праць. 2010. Вип. 25. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Sitimn/2010_25/index.htm.

5. Садова Т.А. Професійна компетентність та готовність до педагогічної діяльності: сутність і взаємозв'язок. URL: <http://vuzlib.com/content/view/331/84/>.